

Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење
за историју уметности, Центар за музеологију и
херитологију, Београд

DOI 10.5937/kultura1444106K

УДК 069.01

316.72:069

оригиналан научни рад

СТВАРАЛАЦ, СА-УЧЕСНИК, КРИТИЧАР, КОНЗУМЕНТ - ОКВИРИ УЧЕШЋА ГРАЂАНА У СТВАРАЊУ БАШТИНЕ

Сажетак: Фокус од предмета ка људима, од стручњака ка активној заједници и од институција ка алтернативним формама музеализације, нека су од кључних достигнућа која се приписују пракси и мисли нових музеологија. Иако се чини да су дискусије и праксе везане за улогу грађана и заједница у управљању баштином последњих пет година присутније но икада раније, идеје о нивоу и начину реализације активне улоге грађана кроз баштину нити су скорашње, нити униформне. Кроз рад се аргументује да разноликост идеја под термином учешћа формира неколико могућих, чак и контрадикторних оквира кроз које можемо посматрати улогу, права, привилегије и одговорности грађана у односу на државу, институције јавне меморије и стручњаке. Рад мапира и анализира основне поставке четири оквира учешћа грађана у стварању баштине: имагинарног музеја као баштине без институције, музеја заједница као посредованог баштињења, дискурзивног музеја као критичког баштињења и партиципативног музеја као учешћа у стварању и конзумирању институционализоване баштине.

Кључне речи: нова музеологија, учешће грађана, имагинарни музеј, партиципативни музеј, музеји заједница, музеј форум

Уводна разматрања: Нове музеологије и питање субјекта који баштини¹

Узроковане покретима борбе за људска права и развојем парадигми демократизације јавног и политичког живота, активизма, одрживог развоја, неолибералног капитализма и индивидуализације, а додатно омогућене глобализацијом и новим технологијама, од 1960-их до данас основне поставке ауторизованог дискурса наслеђа² и традиционалне музеологије нападају се из различитих позиција. Упркос критикама да нове музеологије³ нису понудиле концизан епистемолошки и теоријски оквир који би био алтернатива „традиционалној” музеологији⁴, идеје, полазишта и, пре свега, праксе настале под окриљем нових музеологија дале су кључан допринос у преиспитивању улоге и права субјекта који баштини.⁵ Фокус од предмета ка људима, од стручњака ка активној заједници, од институција ка алтернативним формама музеализације, нека су од померања достигнута захваљујући пракси и мисли нових музеологија.

-
- 1 Рад је настао у оквиру истраживања рађеног током докторских студија ауторке при Центру за музеологију и херитологију, Одељења за историју уметности, Филозофског факултета у Београду, а у менторству доц. др Драгана Булатовића и коменторству проф. др Милене Драгићевић Шешић.
  - 2 Smith, L. (2006) *Uses of Heritage*, London and New York: Routledge, p. 4-5, 87-192.
  - 3 Термин *нова музеологија* јавља се у три наврата на три различита места у три различита времена. Први пут термин се појављује 1950-их година у Сједињеним Америчким Државама како би означио покушаје ревитализације едукативне улоге музеја. У Француској се од 1970-их година појављује термин *нова музеологија*, како би означио теоретска размишљања али и разматрања нових музеолошких пракси – које нису оријентисане око музеја као институције или збирке, већ третирају свеобухватност баштине и преиспитују њену улогу у друштву, а као крајње исходште имају идентитет заједнице који је угрожен. Исти термин Петер Верго користи 1989. године у књизи под називом *Нова музеологија*, која критички посматра друштвену и политичку улогу музеја и постиже велики одјек у англосаксонском свету. Префикс *нова* требао је да означи раскид са традиционалном музеологијом која је фокусирана на музејски предмет и установу, и у фокус стави људе који живе у садашњем тренутку и њихов одрживи развој уз помоћ баштине
  - 4 Babić, D. (2009) О музеологији, новој музеологији и зnanosti о баштини, у: *Ivi Maroeviću baštiniци u spomen, priredili Vujić, Ž. i Špikić, M.*, Zagreb: Одсјек за информацијске зnanosti, Свеучилиште у Zagreбу, str. 55-56.
  - 5 Davis, P. (1999) *Ecomuseums: a sense of place*, London and New York: leicester University press, p. 58.; Babić, D. nav. delo, str. 52-56.; Hauenschild, A. (1988) *Claims and realities of New museology: Case studies from Canada, United States and Mexico*, Washington, D. C.: Center for Museum Studies, Smithsonian Institution.; Van Mensch, P. (2004) *Museology and Management: Enemies or Friends?: Current Tendencies in Theoretical Museology and Museum Management in Europe*, in: *Museum management in the 21st century*, Museum Management Academy, Tokyo, p. 7-10.
-

Идеја баштине за људе, од људи и са људима, чини се више него актуелном и данас, било да је део дискусија које се граде око партиципације, инклузије или доступности. У складу са идејом идеалне, интегралне фазе баштињења⁶, ново-прокламована баштинска епистема 21. века постаје учешће различитих актера – појединаца, организација, заједница – у управљању баштином. Кључ промена институционализованог односа према баштини, многи аутори виде у „враћању баштине људима”, у реструктурирању квалитета и типа односа између баштине и грађана, у којој досадашњи пасивни корисник постаје учесник (баштиник): стваралац-сарадник-корисник.⁷ Враћање баштине од институција појединцима и заједницама, као и подстицање и признавање права на њихово активно учешће у процесима баштињења, руководи се логиком да лична и колективна вештина сећања не може бити замењена институцијама. Постојање активних, освешћених баштиника је нужност.

Иако су реторика, дискусије и праксе везане за улогу грађана и заједница у управљању баштином изузетно присутне последњих пет година, идеје о нивоу и начину реализације активне улоге грађана кроз баштину нити су скорашње, нити униформне, нити све припадају новој музеологији. Разноликост идеја под термином учешћа формира неколико могућих, чак и контрадикторних, оквира кроз које можемо посматрати улогу, права, привилегије и одговорности грађана и заједница у односу на државу, институције јавне меморије и стручњаке. Оне варирају од оквира који дају право грађанима на неслагање и критичко размишљање према доминантним институционалним праксама, до оних које се залажу за учешће као ефикаван начин ангажовања грађана у конзумирању *ауторизованих дискурса баштине*⁸. Учесће

---

6 Šola, T. (2003) *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*, Zagreb: ICOM Croatia, str. 256.

7 De Varine. H. (2006) Decolonising Museology, *ICOM News* no. 3, Paris: ICOM, p. 3.; Булатовић, Д. (2005) Баштинство или о незаборављању, *Крушевачки зборник* 11, Крушевац: Народни музеј Крушевац, стр. 14-17.; Булатовић, Д. (2009) Музеј као економија жеље, у: *Зборник Семинара за студије модерне уметности*, Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду, стр. 21-37.; Fairclough, G. Community and Culture, Society and Sustainability. The Faro Convention on the Value of Cultural Heritage for the Society, in: *Heritage Outlook*, (2010) Kilkenny: Heritage Council, p. 29-31.; Waterton, E., Smith, L. and Campbell, G. (2006) The Utility of Discourse Analysis to Heritage Studies: The Burra Charter and Social Inclusion, in: *International Journal of Heritage Studies* Volume 12, Issue 4, p. 339-355.; Van Mensch, P. (2008) De-institutionalising musealisation: lieu de mémoire versus musealium, in: *Muzealizace v soudobé společnosti a poslání muzeologie/Musealization in contemporary society and role of museology*, Prague: Czech Association of Museums and Galleries.

8 Smith, L., op.cit., p. 4-5, 87-192.

тако није ни добро ни лоше по себи, већ је последица оквира који га користи и дефинише. Управо стога рад који следи има за циљ да истражи, структурира и укаже на разлике и сличности између четири могућа оквира која подразумевају учешће грађана у стварању баштине, те продуби и подстакне дискусије на задату тему.

*Од демократизације културе ка
културној демократији*

Установљавање баштине као јавног добра, друштвене институције и праксе, дошло је са просветитељским идејама вере у разум и поредак као мере вредности, и текло паралелно са стварањем државних установа које, на поверење свих, брину о ономе што припада свима, а за добробит свих.⁹ Тако је грађанима вештина сећања одузета из приватних оквира, да би им као баштина била дата на поседовање и коришћење преко институција, са идејом о системској организованој бризи за остатке прошлости и визијом њихове политичке, идеолошке употребе у савременом контексту.¹⁰ Просветитељска, хијерархијска филозофија сазнања позиционирала је институције баштине и надлежне стручњаке као јавне повериоце истине и колективне слике прошлости – арбитра значаја, квалитета и значења – а грађане као кориснике баштинских истина, слика о свету и њима самима. Институционализација и професионализација постепено су стварале од грађана пасивне конзументе којима је, зарад чежње за посредованом, институционалном сликом прошлости, којом се потврђује припадност колективу, одузета могућност учења о вештини баштињења.¹¹

У овако постављеној друштвеној хијерархији политика *одозго на доле* ланац управљања баштином почиње од јавних, међународних и државних политика и реализује се кроз мрежу надлежних установа које својим деловањем у складу са дефинисаним друштвеним циљевима утичу на стварање јавног добра које грађани конзумирају.¹² Овај

---

9 Фуко, М. (2005) *Рађање биополитике – предавања на Колеж де Франсу 1978-1979*, Нови Сад: Светови, стр. 431.

10 О стварању институције баштине и система јавне заштите културних добара видети детаљније у: Chastel, A. (1986) *La notion de patrimoine*, in: *Les Lieux de mémoire, La nation 2*, Paris: Gallimard, p. 446.; Poulot, D. (1988) *The Birth of Heritage: 'le moment Guizot'*, in: *Oxford Art Journal*, Vol. 11, No. 2, Oxford: Oxford University Press, p. 40-56.

11 Булатовић, Д., Музеј на као економија жеље, стр. 24-27.

12 Dragičević-Šešić, M. i Dragojević, S. (2005) *Menadžment umetnosti u turbulentnim okolnostima*, Beograd: Clio; Đukić, V. (2009) *Država i kultura: studije savremene kulturne politike*, Beograd: Fakultet dramskih umetnosti.

просветитељски модел културне политике заснован је на концепту демократизације културе у коме је културни развој усмерен од стране културних елита, а њихова (квалитетна) култура демократизована, подељена са осталим члановима друштва.¹³

На овим европоцентричним идејама просветитељства чији су носиоци држава, нација, институције и стручњаци заснива се и даље развија ауторизовани дискурс наслеђа.¹⁴ Како би се дати дискурс успоставио и активно контролисао друштвене праксе, установљавају се специфични режими истине и форме моћи, пре свега, имају се у виду идеје о културном значају материјалних остатака прошлости, као скупа значења и вредности које су фиксиране, а које стручњаци могу објективно да препознају и очувају. У потенцирању нормативне и правне заштите баштине, умањен је значај и улога друштвене заштите која се постиже пре свега разумевањем и актуелизацијом вредности у савременом тренутку.¹⁵

Алтернативе демократизацији културе и померања ка активнијем учешћу грађана у стварању и управљању баштином, блиске су појму културне демократије, приступа креирању културних политика *одоздо ка горе*, који претпоставља политички живот у коме смо сви учесници.¹⁶ У овако схваћеном моделу сваки „појединац, група и мрежа предлаже и намеће ка врху питања, проблеме и политике које сматра важним”.¹⁷ Он тиме постаје активни чинилац у креирању културних политика, који својим активностима усмерава и утиче на свеукупни развој друштва. За разлику од демократизације културе као монокултурног модела, културна демократија представља плуралистички модел културне политике.

---

13 Mulcahy, K. V. (2006) Cultural Policy: Definitions and Theoretical Approaches, *Journal of Arts Management, Law and Society*, Vol. 35, No. 4, New York and London: Routledge, p. 319-330.

14 Smith, L., op.cit., p. 4-5, 87-192.

15 Булатовић, Д. Музеј као економија жеље, стр. 24-27.; Булатовић, Д. Баштинство или о незаборављању, стр. 7-20.; Maroevic, I. (1993) *Uvod u muzeologiju*, Zagreb: Zavod za informacijske studije Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

16 Višnić, E. i Dragojević, S. (2008) *Kulturne politike odozdo. Nezavisna kultura i nove suradničke prakse u Hrvatskoj/A bottom-up approach to cultural policy-making. Independent culture and new collaborative practices in Croatia*. Amsterdam, Bucharest, Zagreb: ECUMEST Association and European Cultural Foundation.

17 Brkić, A. (2009) Teaching Arts Management: Where Did We Lose The Core Idea?, *International Journal of Arts Management, Law and Society*, Vol. 38, No 4, p. 270-280.

Индикативни политички показатељ нове баштинске парадигме је *Оквирна конвенција Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво*¹⁸ која правним језиком формулише стари прединституционални принцип баштињења: о баштини се брину појединци и друштва која активно преносе и модификују форме и садржаје наслеђене из прошлости. Њихово ангажовање, или неангажовање, никада неће моћи да замени било која професионална институција заштите наслеђа, попут завода, института или музеја.¹⁹ Ако сви имамо право на баштину и друштвену обавезу према њој, надлежне институције би требало да подстичу свакога да учествује у процесима идентификације, проучавања, тумачења, заштите, очувања и представљања културног наслеђа – дакле баштињењу и његовим методама. Још значајније, учешће би требало подстицати у питањима етике баштињења – размишљању и дебати у јавности о вредности, могућностима и изазовима које баштина представља.

Иако се захтеви и покушаји за оваквом врстом редефинисања идеје баштине и односа стручњака, институција, државе и грађана назире са многих страна, од међународних оквира политика, до веома локалних пракси, они су још увек фрагментирани и несистемски.²⁰ Доминантни, ауторизовани дискурс баштине, толико је натурализован да чак и када се експлицитно преобликује, имплицитно и даље руководи оквирима размишљања који утичу на праксе и регулишу границе између заједнице ауторитета - стручњака, институција, државе – и осталих интересних страна.²¹ Упркос напорима и жељама, он остаје видљив у скорашњим конвенцијама, регулацијама и расправама које покушавају да промовишу и установе праксу партиципације заједница у

---

18 Council of Europe (2008) *Framework Convention on Value of Cultural Heritage for Society*, Faro: CoE.

19 Popadić, M. (u pripremi) *Vreme prošlo u vremenu sadašnjem: Uvod u studije baštine*, Beograd: Centar za muzeologiju i heritologiju, Filozofski fakultet Beograd, str. 95.

20 Паралелно са њима сведоци смо редефинисања односа баштине и индустрија забаве кроз мамут продукције, блокбастере, сарадњу са архитектама-звездама („starchitects”) и масовни туризам, које свој погон налазе у грађанину конзументу као производу неолибераног капитализма.

21 Глаголи који се користе да би се причало о партиципацији у оквиру конвенција и пракси конзервације, као што су „понудити”, „саветовати”, „укључити” или „омогућити” изнова позиционирају појединце и заједнице у публику, која са редефинисаним овлашћењима и правима, делује и разуме баштину под надзором стручњака. Више о анализи дискурса баштине у: Waterton, E., Smith, L. and Campbell, G., op. cit., p. 339-355.

одлучивању²², тако што неретко патронализује учешће, чињећи га козметичком променом и популарном реториком.²³

*Оквири размишљања о учешћу
грађана у баштињењу*

Идеја идеалног баштинског система, који је интегралан и постигнут путем партиципативног управљања, има своје важне основе у идејама слободе, грађанских права, једнакости, инклузије, космополитизма и плурализма. Идеја партиципативног управљања утопијска је бар колико и идеја о управљању баштином искључиво кроз мрежу стручњака и установа. Ипак, она има свој вишедеценијски живот у критичкој, аргументованој расправи и промишљању односа појединаца, заједнице, стручњака, институција и баштине – од имагинарног музеја²⁴, музеја заједница²⁵, партиципативног музеја²⁶, до музеја форума²⁷ и критичког музеја²⁸. Наведени начини мишљења о редефиницији односа баштине и друштва, иако проистичу из групе идеја повезаних са новом музеологијом и на први поглед се залажу за учешће појединаца и заједница у стварању баштине, разликују се по теоријским основама из којих полазе, врсти учешћа које заступају, улози коју приписују различитим актерима и врсти решења коју нуде. Самим тим, расправа о учешћу грађана у управљању баштином не би требало да се посматра као дуална, подељена на заступнике и опоненте, већ као дијапазон могућих, чак и идеолошки контрадикторних идеја, које треба осветити како бисмо омогућили структурирану, аргументовану расправу о учешћу појединаца и заједница у управљању баштином. Подела на четири оквира размишљања о учешћу у стварању баштине представљена кроз овај рад, почетни је покушај размишљања и чињења видљивим идеја које стоје иза писања и пракси на ову тему.

---

22 ICOMOS Australia, *Burra Charter*, (1979, 1999, 2004, 2014); Council of Europe, op.cit.

23 Lynch, B. (2010) *Whose cake is it anyway? A collaborative investigation into engagement and participation in 12 museums and galleries in the UK*, London: Paul Hemlyn Foundation.

24 Malraux, A. (1996) *Le Musée Imaginaire*, Paris: Gallimard.

25 Varine, H. De., op. cit.

26 Simon, N. (2010) *Participatory Museum*, Santa Cruz: Museum 2.0.

27 Belting, H. *Contemporary Art and the Museum in the Global Age*, in: *Contemporary Art and the Museum. A Global Perspective*, Weibel, P. and Buddensieg, A. (ed.) (2007), Ostfildern: Hatje Cantz, p. 16-38.

28 Pjetrovski, P. (2013) *Kritički muzej*, Beograd: Evropa Nostra Srbija i Centar za muzeologiju i heritologiju, Filozofski fakultet Beograd.

Имагинарни музеј као баштина без установе

Група идеја коју карактерише промишљање баштине без установе подразумева ослобођење појединца од ауторитета стручњак и могућност индивидуалног успостављања поретка ствари и разумевања баштине. Њу формулише крајем 1940-их Андре Малро (*Andre Malraux*) идејом имагинарног музеја, у коме је уметност средствима репродуковања ослобођена музејског категоријског оквира времена, места, историје и нације, и тиме доступна индивидуалном уму на смештање по сопственом асоцијативном принципу.²⁹ Свет репродукција по Малроу ствара музеј без зидова у коме појединац може маштати и стварати сопствени поредак ствари.³⁰ Он тиме ослобађа музеј оквира институционализоване заштите јавног добра и интереса и уводи могућност индивидуалног имања као добра.³¹

Малроов имагинарни музеј ствар је појединца и његове интима, те ако се не комуницира тако да постане део друштвене структуре, он не постоји изван појединца и не може постати друштвена вредност.³² Као колективни вид ослобођења грађана у активне баштинике појављује се од 1980-их до данас талас музеја заснованих на волонтеризму аматера као и многобројна удружења грађана формирана око баштинских садржаја и функција. Подстакнути глобализацијом и новим технологијама, пре свега, интернета као медија глобалне комуникације³³ и стуба *имагинарних заједница*³⁴ настају и могућности креирања глобалних, имагинарних заједница око баштинских садржаја.

---

29 Malraux, A., op. cit.

30 Малро могућност за имагинарни музеј налази у фотографији као медијуму репродуковања. На сличном принципу коришћења нових медија за стварање светске базе баштине, доступне свима, почивају савремени пројекти дигитализованих online база баштине као што су Google Art Project, GLAM Wiki i Artstor.

31 Делош, Б. (2006) *Виртуелни музеј: ка етици нових слика*, Београд: Clio, стр. 154-158.

32 Вредност је, по Мерилин Стратерн (Marylin Stratern), само скривени потенцијал који постаје вредност тек када је учињен видљивим, препознат од стране неког другог и смештен у оквир неке друштвене структуре или шире концептуалне категорије, у: Graeber, D. (2001) *Towards the Anthropological Theory of Value: A False Coin of Our Own Dreams*, New York: Palgrave Macmillan, p. 35-37.

33 Cvjetičanin, B. (2011) Networks, diversity and intercultural dialogue, in: Cvjetičanin, B. ed. *Networks: The Evolving Aspects of Culture in the 21st Century*. Zagreb: Culturelink, IMO, p. 262; Benkler, Y. (2006) *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*, New Haven: Yale University Press.

34 Anderson, B. (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso, p. 6.

Овако створене заједнице су дисперзивне глобалне заједнице интереса, вредности и интересовања које ремете идентитете и системе вредности установљене методологијом национализма³⁵ на којој је институционализовано баштињење почивало.³⁶ Интернет доноси персонализацију комуникације и креирања вредности, где појединци комуницирају директно без посредства или контроле хијерархијских структура, што омогућава нови простор за демократизацију и аутономију у односу на доминантне центре моћи.³⁷ Самим тим хијерархијске структуре производње културе и баштине нестајале би и замењивале се стваралачким, умреженим заједницама у којима је све теже разграничити произвођача и корисника, јер они имају међусобно смењујуће улоге.³⁸

Овај процес водио би ка ослобађању појединаца од институционалних оквира стварања баштине и препознавања улоге образованог, освешћеног и активног грађанина-баштиника. Група идеја под оквиром који смо назвали *баштина без установе* не води се размишљањем о новом моделу или допунама за традиционалне институције баштине, као ни њиховим преиспитивањем. Она налази решења у новом поретку ствари чији су носиоци појединци и дисперзивне заједнице окупљене око баштине.

Музеји заједнице као посредовано баштињење

Друга група идеја јавља се мало после Малроовог имагинарног музеја и то кроз идеје музеја заједнице³⁹ који се

---

35 Wimmer A. and Glick Schiller, N. (2002) Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences, in: *Global Networks*, Vol. 2, No. 4, Blackwell Publishers Ltd. & Global Networks Partnership.

36 Duelund, P. (2008) *Identity and Nationalism in Contemporary Cultural Policy*, Discussion paper, ICCPR 2008, Istanbul: Yeditepe University; Aronsson, P. and Elgenius, G. (eds.) (2011) *Building National Museums in Europe 1750–2010*, Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30 April 2011. EuNaMus report no. 1, Linköping: Linköping University Press.

37 Castells, M. (2007) Communication, power and counter-power in the network society, *International Journal of Communication*, vol. 1, No.1, Los Angeles: University of Southern California USC Annenberg Press, p. 238-266.

38 Sacco, P. L., Ferilli, G. and Blessi, G. T. (2012) Culture 3.0: A New Perspective for the EU Active Citizenship and Social and Economic Cohesion Policy, in: *The Cultural Component of Citizenship: An Inventory of Challenges*, Brussels: European House for Culture, p. 198-216.

39 Van Mensch, P. *Museology and Management: Enemies or Friends?*, p. 7-8; De Varine, H. (1993) *Tomorrow's community museums*, lecture held on 15. 10. 1993, the Senate Hall of the University of Utrecht, pristupljeno 22.05.2014., <http://www.assembly.coe.int/Museum/ForumEuroMusee/Conferences/tomorrow.htm>; Desvallees, A. (1992) *Vagues: une anthologie de la*

развија под различitim облицима и називима током 1970-их, а уједињује се око међународног покрета за нову музеологију, МИНОМ-а⁴⁰ и такозване Квебешке декларације из 1984. године, састављене током првог окупљања МИНОМ-а у Квебеку, Канади. Група идеја и пракси музеја заједнице даје кључни допринос промени приступа управљања баштином, и у складу са тим, односа баштине, институције, стручњака и корисника. Она своје практичне изасланике у оквиру шире дефинисане нове музеологије има у концепту екомuzeја⁴¹ франкофоне Европе и Канаде, у идеји музеја комшилука⁴² Северне Америке и концепту интегралног музеја⁴³ Латинске Америке.

Окоснице овог приступа почивају на две основне идеје. Прва је идеја стављања наслеђа у функцију савременог друштва и људи – њихових потреба, жеља, вредности, питања, недоумица, добробити и развоја. Самим тим, главни циљ музеја је људски, друштвени, културни и економски развој одређене заједнице. Рад музеја почиње од друштва и његових потреба, а не од баштине. Друга је идеја о промени односа стручњак-публика. На различите начине и на различitim нивоима, музеји заједница замишљани су као кооперативни подухвати, без поделе на стручњаке, публику и локалне или националне ауторитете. Стручњаци имају важну улогу као посредници у музеолошким процесима, уметности памћења, а не као појединци који намећу „право”, научно знање не-професионалцима.⁴⁴

За разлику од баштиника ослобођених институција, група идеја и пракси музеја заједница заговара активистичке институције јавне меморије и покушава да створи нове моделе институционализације баштине. Насупрот традиционалним институцијама, модели које предлажу музеји заједница су холистички, дисперзивни и партиципативни са идејом друштвеног развоја, јаком мисијом и стратегијом едукације баштиника. Претпоставка музеја заједница је да баштинници неће сами по себи постати свесни процеса очувања сећања,

---

nouvelle museologie, Vol. 1. Paris: Mâcon, Ed. MNES; Desvallees, A. (1994) Vagues: une anthologie de la nouvelle museologie, vol. 2. Paris: Mâcon, Ed. MNES; Kisić, V. (2012) Communities' Museum, In: This is not a Report, Belgrade: Embassy of Sweden, p. 102-114.

40 22/05/2014, <http://www.minom-icom.net/>

41 Hauenschild, A., op. cit.; Davis, P., op. cit.

42 Hauenschild, A., op. cit.

43 UNESCO (1973) Report from the Round Table on the Development and the Role of Museums in the Contemporary World, Santiago de Chile 20-31 May, 1972, Paris: UNESCO.

44 Kisić, V., op. cit, p. 102-103.

већ да дугорочно ослобађање и оснаживање мора да буде посредовано од стране стручњака који делују у оквиру новог етичког програма оријентисаног на људе. Стручњаци активисти су медијатори између заједница и јавне политике, а едукацијом грађана о процесима баштињења и њиховим активним укључивањем оснажују грађане за савремени живот користећи баштину.

*Дискурзивни музеј као критички
дебатни простор*

Трећи скуп идеја долази од стране англосаксонске струје нове музеологије започете књигом Питера Вергоа (Peter Vergo) „Нова музеологија“⁴⁵ и критичких студија музеја⁴⁶. Оне не заговарају де-институционализацију, нити нове моделе институционализације већ покушавају да нуде решења за традиционалне институције тако што их преиспитују и редефинишу у складу са савременим тренутком. За разлику од нове музеологије окупљене око Минома, чији су носиоци били међусобно повезани активисти и практичари, критичке студије музеја настају фрагментирано, углавном на универзитетима, повезане са постмодерном струјом критичких студија историје уметности, антропологије и историје.⁴⁷ Основна преокупација критичких студија музеја су

---

45 Vergo, P. (1989) *The New Museology*, London: Reaktion Books.

46 Критичка музеологија је теорија која предлаже да су традиционална музеологија и њени основни принципи производ друштва у коме су креирани и стога дефинисани историјским, политичким и економским контекстом у који су увучени музеолози. Ова дефиниција слична је томе како је нова музеологија била разумевана на енглеском с обзиром да они који су користили термин често нису знали за његова оригинална значења на француском и португалском или се нису позивали на њих. Критика Минома према Вергоу и другим ауторима који су писали за Вергову публикацију, базира се на чињеници да су искористили термин *нова музеологија*, превели га на енглески и дали му значење другачије од оригиналног француског и португалског значења; у: Lorente, J. P. (2012) The development of museum studies in universities: from technical training to critical museology, *Museum Management and Curatorship*, Vol. 27, No. 3, London and New York: Routledge, p. 243-245.

47 Неки од најутицајнијих аутора и текстова у оквиру ове групе су: Bal, M. (1995) The Discourse of the Museum, in: *Thinking about Exhibitions*, (ed.) Greenberg, R., Bruce, W. and Ferguson, S. N., London: Routledge, p. 201-218.; Crimp, D. (1987) The End of Art and the Origin of the Museum, *Art Journal*, No. 46, p. 261-266.; Hooper-Greenhill, E. (1992) *Museums and the Shaping of Knowledge*, London and New York: Routledge; Bennett, T. (1995) *The Birth of the Museum. History, Theory, Politics*, London and New York: Routledge; Duncan, C. (1995) *Civilizing Rituals. Inside Public Art Museums*, London: Routledge; Belting, H., op.cit.; Krauss, R. (1990) The Cultural Logic of the Late Capitalist Museum, *October* No. 54.; Hooper-Greenhill, E. (2001) *Museum and the Interpretation of Visual Culture*, London and New York: Routledge; Karp, I., Kreamer, C. M. and Lavine, S. D. (ed.) (1992) *Museums and Communities. The Politics and Public Culture*, Washington D.C.:

питања репрезентације рода, класе, мањина и маргинализованих култура у музејима, анти-колонијална субверзија, преиспитивање метанаратива и преовладавајућих дискурса музејских институција, постмодерна саморефлексиивност институција и интерактивна музеографија.⁴⁸

Једна од најутицајнијих идеја промене традиционалне ба-штинске институције и учешћа грађана у оквиру критичких студија музеја, је идеја *музеја форума*⁴⁹, коју Ханс Белтинг (Hans Belting) развија поређењем музеја модерне и музеја савремене уметности. Музеј форум Белтинг назива и дискурзивни музеј или музеј рефлектовања и ставља га насупрот музеју сензација који је створен под утицајем неолибералне економије забаве. Музеј форум је космополитски, истовремено локални и глобални музеј отворен за плурализам култура. Он је конципиран као политички форум који деконструира кодове и конвенције на којима историјски почива, као што су модернизам и универзализам, и ставља их грађанима на расправу.

Допринос већине аутора ангажованих у оквиру критичке музеологије остаје везан за критике на којима почивају праксе и концепти традиционалних музеја, као и за поједине изложбене пројекте. За разлику од њих, пољски историчар уметности Пјотр Пјотровски (Piotr Piotrowski) користи идеје критичке музеологије како би их применио у редефинисању Народног музеја у Варшави. Иако идеју музеја као форума користе многи аутори⁵⁰, Пјотровски из Белтингове идеје музеја-форума развија нови радикални модел *критичког музеја*, којим преиспитује позиције тзв. енциклопедијског националног музеја.⁵¹ Критички музеј је музеј у коме се као у античкој агори, кроз активно учешће у дебати о савременим политичким питањима и кроз самокритику космополитизује локално.

Модел критичког музеја, по Пјотровском, представља алтернативу за два данас доминантна музејска модела – музеја као храма, традиционалног, конзервативног музеја и музеја као забаве, заснованог на неолибералној капиталистичкој

Smithsonian Institution Press; Pearce, S. M. (1992) *Museums, Objects, and Collections: A Cultural Study*, Leicester: Leicester University Press; Pearce, S. M. (1995) *On Collecting. An Investigation into Collecting in the European Tradition*, London: Routledge.

48 Lorente, J. P., op. cit., p. 243.

49 Belting, H. (2006) op. cit., p. 30-38.

50 Svanberg, F. (ed) (2010) *Museum as Forum and Actor*, Stockholm: Historiska Museet.

51 Pjotrowski, P., nav. delo, str. 68-72.

логици. Критички музеј покушава да критичким посматрањем денатурализује институције музеја и њихова идеолошка утемељења као хегемонистичких центара моћи. Он преиспитује музеј као институцију која кроз апсолутизацију и објективизацију историјске наратије и дисциплинарних канона спроводи културне политике одозго, управљања креирањем идентитета и генерисања пожељних система вредности, те репродукује друштвене хијерархије и праксе искључивања. Критички музеј има за циљ да својом праксом деобјективизује и деконструише наведене музејске каноне, наратије, праксе и њихова идеолошка и економска утемељења, самим тим деконструишући вредности. Он позива грађанина да, у борби за праву демократију, од пасивног преузме улогу активног члана друштва преиспитујући и контролишући музејске ритуале.⁵²

Примењене у институцијама баштине, идеје и праксе критичких студија музеја заговарају садржаје који су критички према друштвеним проблемима и дотадашњим дискурсима институција и политика, а са идејом да допринесу демократији кроз критички осврт на реалност и позивање грађана на дебату. Садржаје и даље стварају стручњаци који су у потпуности задужени за процесе селекције и тезаурације, а само донекле комуникације, јер је комуникација планирана тако да покрене процес дебате, а не да понуди готове истине. Оваквим приступом заговара се опстајање и преиспитивање институција, чији су носиоци стручњаци активисти који подстичу посетиоца да буде активан, мислећи, критички грађанин.

Партиципативни музеј као учешће у стварању и конзумирању институционалних видова баштињења

Четврта група идеја, везаних за партиципативни музеј почива на конзументу ствараоцу, сараднику и учеснику који је предуслов актуелизације и динамизације прошлости.⁵³ Жан Клер (*Jean Claire*) решење релевантности музеја види у новом, радикалном, неинструментализованом музеју, у коме се поимање и сазнање дешавају путем преплитања дотадашњих улога музеја и конзументата, као гигајужој сили која преиспитује конвенције и потреса све уобича-

---

52 Исто, стр. 68-72.

53 Antrobus, C. (2010) *From audiences to users: changing art galleries and museums together*, London: NESTA, Clore Leadership Programme.

јене кодове.⁵⁴ Неинструментализован музеј Клер повезује са семантиком преплитања Ролана Барта (*Roland Barthes*), „као преокретања реда наслеђа, задовољства произлажења ранијег текста из каснијег”.⁵⁵ Управо у преплитању долази до преплитања музеја као претекста, који ствара простор за исказивање поретка схватања који долази од стручњака, и контекста, који омогућава испољавање схватања поретка друштва.⁵⁶ Клер дакле у стваралачком активизму и партиципацији различитих актера види предуслов динамизације и актуелизације прошлости и достизања слобода.

Клерова идеја мешања улоге конзумента, ствараоца и корисника, добија на значају последње деценије уз помоћ заговорника институционализације партиципативног музеја и инклузије различитих група у институционални оквир, тзв инклузивног музеја⁵⁷. Флеминг (Tom Fleming) тврди да како би остале релевантне за публику, институције културе треба да нађу „нове начине укључивања публике као учесника и сарадника, што значи ко-поручивање, ко-кустосирање, повезивање знања, садржаја и укуса различитих заједница кроз физичке и дигиталне просторе”.⁵⁸ Позиви на партиципацију не само локалне заједнице и посетилаца, већ глобалне масе непознатих учесника, профилишу се и од стране заговорника краудсорсинга (*crowdsourcing*) – садржаја генерисаног од стране масе – у институцијама као сто су музеји и архиви.⁵⁹

Сличне идеје, на прагматичном нивоу формулише и Нина Симон (Nina Simon) кроз идеју партиципативног музеја као места где посетиоци стварају, деле и повезују се међусобно око садржаја.⁶⁰ Партиципативни музеј Симонове, поред идеје да посетиоци конструишу сопствена значења из културних искустава почива на идеји институције усмерене на публику која је релевантна, корисна и доступна као тржни центар или железничка станица и идеји да мишљења

---

54 Клер, Ж. (1978) Херостат или музеј под знаком питања, *Култура* бр. 41, Београд: Завод за проучавање културног развитка, стр. 29- 43.

55 Bart, R. (1975) *Zadovoljstvo u tekstu*, Niš: Gradina.

56 Булатовић, Д. Музеј на као економија жеље, стр. 29-30.

57 Sandell, R. (1998) Museums as agents of social inclusion, *Museum Management and Curatorship* 17, , (4), p. 401-418; Dodd, J. and Sandell, R. eds., *Including museums. Perspectives on museums, galleries and social Inclusion*, Leicester 2001.

58 Fleming, T. (2009) *Embracing the desire lines – Opening up cultural infrastructure*, London: Tom Fleming Consultancy.

59 Govier, L. (2010) *Leaders in co-creation? Why and how museums could develop their co-creative practice with the public, building on ideas from performing arts and non-museum organizations*, London: MLA, Museum Core Leadership Program.

60 Simon, N., op.cit.

посетилаца могу да информишу и подстакну дизајн пројекта и програме окренуте ка публици.⁶¹ Симонова разлику између традиционалних и партиципативних техника дизајна које управљају понашањем посетилаца, посматра као разлику у протоку информација између институције и корисника. У традиционалним изложбама и програмима институција производи садржај који посетиоци конзумирају. У партиципативним програмима институција подржава многострука искуства везана за садржај, те служи као платформа која повезује различите кориснике који се понашају као ствараоци, дистрибутери, конзументи, критичари и сарадници.

Примена овако формулисаних партиципативних пракси доприноси ефективнијем креирању заједница око институције, дела, особе или теме којом се институција бави, са логиком преузетом из света бизниса⁶² – да стварање овакве заједнице аутоматски значи већу ефективност комуницирања порука, „већу видљивост, лојалност публике, боље могућности за прикупљање средстава, везе и умрежавање, као и уплив идеја за будући рад”⁶³.

Самим тим институционализација партиципације је принцип и скуп техника које се у зависности од намере и степена учешћа користе за различите мотиве, од инклузије и борбе против дискриминације до опортунизма у смислу боље видљивости, финансијских средстава и ефективнијег преношења порука. Управо стога, у многим случајевима регулисана, институционализована партиципација може да се претвори у конзумеризам музејских порука са учешћем – *партиципативни конзумеризам* – као вид конзумеризма који је ефективнији од једносмерног, традиционалног.

Шта са многоструким лицима учешћа грађана у стварању и управљању баштином?

Колико год различита, сва четири разматрана модела подразумевају промену улога и позиције моћи које су преовладале у традиционалном управљању баштином приступом одозго ка доле и дају нови, јачи глас грађанима. Институције баштине у свим наведеним примерима постају не само места репрезентације, већ трансформације и медијације вредности. Заједничко за сва четири разматрана начина

---

61 Исто.

62 Howe, J. (2008) *Crowdsourcing-Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business?*, New York: Crown Publishing Group.

63 Tomka, G. (2011) *Connecting with the Audience. Implementing Crowdsourcing In Praxis of Serbian Cultural Organizations*, Master Thesis, UNESCO Chair in Cultural Policy and Management, University of Arts, Belgrade.

размишљања је чињеница да се заснивају не само на анализи баштинског ресурса и вредности, већ активној анализи контекста, анализи тржишта у најширем смислу те речи, кроз познавање потреба, жеља и проблема савременог друштва. Управо кроз оваква редефинисања, губања односа баштине и грађанина, омогућава се релевантност и актуелизација баштине у савременом друштву.

Нивои предложеног учешћа и хијерархија улога варирају, од Малроовог модела који подразумева и редефинисање значења баштине и система вредности од стране сваког појединца или заједнице, до партиципативног конзумеризма музејских садржаја кроз који се активније, ефективније и ефикасније преносе доминантне баштинске поруке, знања и вештине (илустрација бр. 1). Културна политика одоздо није потпуна алтернатива културној политици која делује са врха. Она јој је пре допуна, критички партнер, који омогућава константну комуникацију између појединца, стручњака, истраживача и доносиоца одлука, у којој појединци постају активни критички грађани. Иако последња три приступа заговарају одређени степен учешћа, свесни да учешће није добро само по себи и да се може претворити у манир, површност, стагнацију и конзумеризам доктрине, освешћени стручњаци се као окоснице рада не губе ни у једном од њих. Њихова улога остаје централна, али се етика професије мења тако да подразумева подруштвљавање деловања, познавање и узимање у обзир знања, вештина и мишљења различитих интересних страна, критички и активистички однос према стварности, и интензивну медијацију између баштине и интересних страна.

Илустрација 1. Нивои учешћа у стварању и управљању баштином, Кисић 2014.

Као и развој ауторизованог дискурса наслеђа, развој инклузивне праксе и дискурса наслеђа тражи време и промену етике, ставова, начина мишљења као и знања и вештина не само стручне јавности већ и грађана, који су дуго били инструирани да о баштини мисле на одређени начин. Како би постале више од политичке и професионалне реторике, интегралне праксе и методологије баштињења морале би не само да се асимилију у нови, са зачином партиципације, ауторизовани дискурс наслеђа, већ да се упусте у комуникацију са грађанима и заједницама која би била отворена за саморефлексију и критику.

Успостављена комуникација подразумевала би не само консултације и преговарање око вредности баштине и тога шта и како очувати и користити, већ би морала да обухвати разговоре о самом значењу термина баштина и редефинисању етике управљања њоме. Свеобухватно учешће грађана-баштиника редефинисало би, самим тим, систем управљања баштином од етике, политика, регулатива, мисије и визије употребе, циљева, преко селекције, тезаурације и комуникације.

ЛИТЕРАТУРА:

Anderson, B. (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Antrobus, C. (2010) *From audiences to users: changing art galleries and museums together*, London: NESTA, Clore Leadership Programme.

Aronsson, P. and Elgenius, G. (eds.) (2011) *Building National Museums in Europe 1750–2010*, Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30. April 2011. EuNaMus report no. 1, Linköping: Linköping University Press.

Babić, D. (2009) O muzeologiji, novoj muzeologiji i znanosti o baštini, u: *Ivi Maroeviću baštinici u spomen*, priredili Vujić, Ž. i Špikić, M., Zagreb: Odsjek za informacijske znanosti, Sveučilište u Zagrebu, str. 55-56.

Bal, M. (1995) The Discourse of the Museum, in: Greenberg, R., Bruce W. and Ferguson, S. N. (ed.) *Thinking about Exhibitions*, London: Routledge, p. 201-218.

Bart, R. (1975) *Zadovoljstvo u tekstu*, Niš: Gradina.

Belting, H. (2007) *Contemporary Art and the Museum in the Global Age*, In: Weibel, P., Buddensieg, A. (ed.), *Contemporary Art and the Museum. A Global Perspective*, Ostfildern: Hatje Cantz, p. 16-38.

Benkler, Y. (2006) *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*, New Haven: Yale University Press.

- Bennett, T. (1995) *The Birth of the Museum. History, Theory, Politics*, London and New York: Routledge.
- Brkić, A. (2009) Teaching Arts Management: Where Did We Lose The Core Idea?, *International Journal of Arts Management, Law and Society*, Vol. 38, No 4, Washington, p. 270-280.
- Булатовић, Д. (2005) Баштинство или о незаборављању, *Крушевачки зборник* 11, Крушевац: Народни музеј Крушевац, стр. 14-17.
- Булатовић, Д. (2009) Музеј као економија жеље, у: *Зборник Семинара за студије модерне уметности*, Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду, стр. 21-37.
- De Varine, H. (2006) Decolonising Museology, *ICOM News* no. 3, Paris: ICOM, p. 3.
- De Varine, H. (1993) *Tomorrow's community museums*, lecture held on 15. 10. 1993, the Senate Hall of the University of Utrecht. Accessed 22.05.2014., <http://www.assembly.coe.int/Museum/ForumEuroMusee/Conferences/tomorrow.htm>
- Vergo, P. (1989) *The New Museology*, London: Reaktion Books.
- Višnić, E. i Dragojević, S. (2008) *Kulturne politike odozdo. Nezavisna kultura i nove suradničke prakse u Hrvatskoj/A bottom-up approach to cultural policy-making. Independent culture and new collaborative practices in Croatia*. Amsterdam, Bucharest, Zagreb: ECUMEST Association and European Cultural Foundation.
- Govier, L. (2010) *Leaders in co-creation? Why and how museums could develop their co-creative practice with the public, building on ideas from performing arts and non-museum organizations*, London: MLA, Museum Core Leadership Program.
- Graeber, D. (2001) *Towards the Anthropological Theory of Value: A False Coin of Our Own Dreams*, New York: Palgrave Macmillan.
- Davis, P. (1999) *Ecomuseums: a sense of place*, London and New York: Leichester University press.
- Делош, Б. (2006) *Виртуелни музеј: ка етици нових слика*, Београд: *Clio*.
- Desvallees, A. (1992) *Vagues: une anthologie de la nouvelle museologie*, Vol. 1. Paris: Mâcon, Ed. MNES.
- Desvallees, A. (1994) *Vagues: une anthologie de la nouvelle museologie*, vol. 2. Paris: Mâcon, Ed. MNES.
- Dragičević-Šešić, M. i Dragojević, S. (2005) *Menadžment umetnosti u turbulentnim okolnostima*, Beograd: *Clio*.
- Duelund, P. (2008) *Identity and Nationalism in Contemporary Cultural Policy*, Discussion paper, ICCPR 2008, Istanbul: Yeditepe University.
- Duncan, C. (1995) *Civilizing Rituals. Inside Public Art Museums*, London: Routledge.

Đukić, V. (2009) *Država i kultura: studije savremene kulturne politike*, Beograd: Fakultet dramskih umetnosti.

ICOMOS Australia, *Burra Charter*, (1979, 1999, 2004, 2014)

Karp, I., Kreamer, C. M. and Lavine S. D. (ed.) (1992) *Museums and Communities. The Politics and Public Culture*, Washington D. C.: Smithsonian Institution Press.

Kisic, V. (2012) Communities' Museum, in: *This is not a Report*, Belgrade: Embassy of Sweden, p. 102-114.

Клер, Ж. (1978) Херостат или музеј под знаком питања, *Култура* 41, Београд: Завод за проучавање културног развоја, стр. 29- 43.

Krauss, R. (1990) *The Cultural Logic of the Late Capitalist Museum*, October No. 54.

Lorente, J. P. (2012) The development of museum studies in universities: from technical training to critical museology, *Museum Management and Curatorship*, Vol. 27, No. 3, London and New York: Routledge, p. 243-245.

Lynch, B. (2010) *Whose cake is it anyway? A collaborative investigation into engagement and participation in 12 museums and galleries in the UK*, London: Paul Hemlyn Foundation.

Maroević, I. (1993) *Uvod u muzeologiju*, Zagreb: Zavod za informacijske studije, Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Malraux, A. (1996) *Le Musée Imaginaire*, Paris: Gallimard.

Van Mensch, P. (2004) Museology and Management: Enemies Or Friends?: Current Tendencies in Theoretical Museology and Museum Management in Europe, y: *Museum management in the 21st century*, Museum Management Academy, Tokyo, p. 7-10.

Mensch, P. van. (2008) De-institutionalising musealisation : lieu de mémoire versus musealium, in: *Muzealizace v soudobé společnosti a poslání muzeologie/Musealization in contemporary society and role of museology*, Prague: Czech Association of Museums and Galleries.

Mulcahy, K.V. (2006) Cultural Policy: Definitions and Theoretical Approaches, *Journal of Arts Management, Law and Society*, Vol. 35, No. 4, New York and London: Routledge, p. 319-330.

Pearce, S. M. (1992) *Museums, Objects, and Collections: A Cultural Study*, Leicester: Leicester University Press.

Pearce, S. M. (1995) *On Collecting. An Investigation into Collecting in the European Tradition*, London: Routledge.

Pjotrovski, P. (2013) *Kritički muzej*, Beograd: Evropa Nostra Srbija i Centar za muzeologiju i heritologiju, Filozofski fakultet Beograd.

Popadić, M. (u pripremi) *Vreme prošlo u vremenu sadašnjem: Uvod u studije baštine*, Beograd: Centar za muzeologiju i heritologiju, Filozofski fakultet Beograd.

- Poulot, D. (1988) The Birth of Heritage: 'le moment Guizot', in: *Oxford Art Journal*, Vol. 11, No. 2, Oxford: Oxford University Press, p. 40-56.
- Sacco, P. L., Ferilli, G. and Blessi, G. T. (2012) Culture 3.0: A New Perspective for the EU Active Citizenship and Social and Economic Cohesion Policy, in: *The Cultural Component of Citizenship: An Inventory of Challenges*, Brussels: European House for Culture, p. 198-216.
- Sandell, R. Museums as agents of social inclusion, *Museum Management and Curatorship* 17, 1998, (4), p. 401-418; eds. Dodd, J. and Sandell, R. Including museums. Perspectives on museums, galleries and social *Inclusion*, Leicester 2001.
- Simon, N. (2010) *Participatory Museum*, Santa Cruz: Museum 2.0.
- Smith, L. (2006) *Uses of Heritage*, London and New York: Routledge.
- Svanberg, F. (ed.) (2010) *Museum as Forum and Actor*, Stockholm: Historiska Museet.
- Tomka, G. (2011) *Connecting with the Audience. Implementing Crowdsourcing in Praxis of Serbian Cultural Organizations*, Master Thesis, UNESCO Chair in Cultural Policy and Management, University of Arts, Belgrade.
- UNESCO (1973) Report from the Round Table on the Development and the Role of Museums in the Contemporary World, Santiago de Chile 20-31 May, 1972, Paris: UNESCO.
- Fairclough, G. Community and Culture, Society and Sustainability. The Faro Convention on the Value of Cultural Heritage for the Society, in: *Heritage Outlook*, (2010) Kilkenny: Heritage Council, p. 29-31;
- Fleming, T. (2009) *Embracing the desire lines – Opening up cultural infrastructure*, London: Tom Fleming Consultancy.
- Фуко, М. (2005) *Рађање биополитике – предавања на Колеж де Франсу 1978-1979*, Нови Сад: Светови.
- Hauenschild, A. (1988) *Claims and realities of New museology: Case studies from Canada, United States and Mexico*, Washington, D. C.: Center for Museum Studies, Smithsonian Institution.
- Hooper-Greenhill, E. (1992) *Museums and the Shaping of Knowledge*, London and New York: Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (2001) *Museum and the Interpretation of Visual Culture*, London and New York: Routledge.
- Howe, J. (2008) *Crowdsourcing-Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Bussiness?*, New York: Crown Publishing Group.
- Castells, M. (2007) Communication, power and counter-power in the network society, *International Journal of Communication*, vol. 1, No.1, Los Angeles: University of Southern California USC Annenberg Press, p. 238-66.

- Cvjetičanin, B. Networks, diversity and intercultural dialogue, in: *Networks: The Evolving Aspects of Culture in the 21st Century*, ed. Cvjetičanin, B. (2011) Zagreb: Culturelink, IMO.
- Chastel, A. (1986) La notion de patrimoine, in: *Les Lieux de mémoire, La nation 2*, Paris: Gallimard.
- Council of Europe (2008) *Framework Convention on Value of Cultural Heritage for Society*, Faro: CoE.
- Crimp, D. (1987) The End of Art and the Origin of the Museum, *Art Journal*, no. 46, p. 261-266.
- Šola, T. (2003) *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*, Zagreb: ICOM Croatia.
- Waterton, E., Smith, L. and Campbell, G. (2006) The Utility of Discourse Analysis to Heritage Studies: The Burra Charter and Social Inclusion, in: *International Journal of Heritage Studies* Volume 12, Issue 4, p. 339-355.
- Wimmer A. and Glick Schiller, N. (2002) Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences, in: *Global Networks*, Vol. 2, No. 4, Blackwell Publishers Ltd. & Global Networks Partnership. p. 301-334.

Višnja Kisić

University of Belgrade, Faculty of Philosophy – Art History Department,
Centre for Museology and Heritology, Belgrade

CREATOR, COLLABORATOR, CRITIQUE OR
CONSUMER – FRAMEWORKS OF CITIZENS’
PARTICIPATION IN HERITAGE MAKING

Even though discussions and practices around citizens’ participation in heritage were at their peak during last five years, the ideas about levels and ways of citizen participation through heritage making are by no means recent or unified. These distinctive ideas under the umbrella of “engagement” form a variety of possible, even contradictory frameworks through which the role, rights, privileges, and responsibilities of the citizen and the community are defined in relation to those of the national state, public memory institutions and heritage professionals. They range from those asserting the rights of citizens in dissent and critical thinking towards dominant institutionalized practices, to those advocating participation as an effective way of engaging citizens in consuming authorized heritage discourses. Participation is thus neither good nor bad in achieving citizens’ rights to heritage, but is driven and influenced by the framework which utilizes it. The proposed paper aims to examine and structure the four key frameworks through which citizens’ participation in heritage making is asserted, in order to shed light on what we are thinking, talking and practicing around participation. The first framework is *heritage without institutions* tracing back from Marlaux’s imaginary museum performed by every individual, to the ways in which global civic communities perform practices around heritage that challenge dominant politics of heritage. The second relates to group of ideas around *community museums*, in which heritage is participatory even in the decision making, but the process is being mediated and curated by the professionals. The third is *participatory museum* framework in which citizens participate within an institutionalized environment to become more emersed in it, but could (possibly) challenge and shape it by forming their own meanings around musealization. The fourth group is related to *critical, discursive museum*, derived from critical heritage studies in which professionals are creating civic forums for citizens, thus fostering critical thinking around heritage-making.

Key words: *new museology, participation, imaginary museum, participatory museum, community museum, museum forum*